

تحلیلی بر وضعیت محلات شهری اردبیل از نگاه ساکنان با تاکید بر محله مطلوب در شهر ایرانی - اسلامی^۱

دکتر جمال محمدی^۲

جابر علی‌زاده^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۷/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۰۶

چکیده

هدف اصلی تحقیق بررسی میزان رضایت ساکنان از وضعیت موجود محلات شش‌گانه شهر اردبیل و ارائه راهکارهای رسیدن به محله مطلوب متناسب با هویت و فرهنگ ساکنان (اسلام) در شهرهای ایرانی (به‌ویژه شهر اردبیل) است، از این رو روش تحقیق در مطالعه پیش‌رو براساس هدف، «کاربردی» و براساس روش مطالعه آن، «توصیفی» و نحوه گردآوری داده‌ها، «پیمایشی و میدانی» است که خروجی آن می‌تواند کاربردی باشد. حجم نمونه مورد مطالعه براساس فرمول کوکران و با ضریب اطمینان ۹۵ درصد و هم‌چنین با در نظر گرفتن فرضیه حداکثر ناهمگنی $(p=q=0/5)$ ۳۸۰ نفر برآورد شده است. ابتدا به منظور مقایسه محلات نسبت به همدیگر در زمینه ابعاد مختلف پژوهش از روش تشابه به گزینه ایده‌آل فازی استفاده شد و در نهایت، برای ترکیب نتایج و نشان دادن یک دید کلی از وضعیت محلات در تمامی ابعاد از روش لکسیکوگراف ترتیبی استفاده گردید که بدین منظور برای وزن دادن به ابعاد پژوهش، از روش سلسله‌مراتب فازی استفاده شده است. برای ارائه آمار توصیفی پژوهش نیز از نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شده است. نتایج حاصل از این مطالعه نقش الگوهای اسلامی در شهرسازی مدرن شهر اردبیل را ضعیف برآورد کرده که برای تحقق شهرسازی منسجم با ساختار محله‌ای و بومی‌سازی الگوهای مدرن شهرسازی مطابق با اصول اسلامی متکی بر برخی اصول است که اساسی‌ترین آن شکل‌گیری شهر از پایین به‌گونه‌ای طبیعی است (و نه از بالا به شکل مصنوعی) تا شهروندان بتوانند هویت خود را در شهرشان باز یابند و نیازهای خود را با ارگان‌های دولتی مرتبط مطرح و برطرف سازند.

واژه‌های کلیدی: محله، محله مطلوب، تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره، شهر ایرانی - اسلامی، شهر اردبیل.

^۱ این مقاله مستخرج از ارسال دکتری نویسنده دوم می باشد.

J.mohammadi@geo.ui.ac.ir

^۲ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان

^۳ دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان

۱. مقدمه

اصولاً برنامه‌ریزی به‌منظور ساماندهی و توسعه نواحی کمتر توسعه‌یافته و دست‌یابی به وضع مطلوب از دیرباز مورد توجه صاحب‌نظران امر توسعه، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در سطح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و محلی است. برای این منظور، در درجه اول، باید شناخت دقیق و همه‌جانبه‌ای از وضعیت موجود به عمل آید که این امر از طریق علم جغرافیا و براساس یک نگرش سیستمی امکان‌پذیر خواهد بود (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۸). محله، امروزه می‌تواند در نظام برنامه‌ریزی شهری جایگاه بس مهمی را به خود اختصاص دهد و خوشبختانه در سیر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران این ساختار وجود داشته‌است. اگرچه در نظام نوین شهرسازی به این مسئله کمتر توجه شده است، ولی امروزه به‌دلیل رشد و گسترش دامنه فیزیکی شهرها و تنوع نیازمندی‌های شهرنشینان و بحث عدالت اجتماعی در شهرها که برنامه‌ریزان را موظف به تأمین نیازمندی‌های مختلف تمامی اقشار و طبقات اجتماعی شهرها می‌کند. بحث محله جایگاه ویژه‌ای را در برنامه‌ریزی شهری دنیا به خود اختصاص داده است (لینچ، ۱۳۷۶: ۳۲۵). امروزه بافت محلات به‌طور کلی ارتباط خود را با ذهن انسان شهرنشین از دست داده است و در نتیجه عدم ارتباط و تعامل دو طرفه میان انسان و محیط بنا بر نظریه وبر منجر به کاهش حس‌تعلق مکان زندگی در شهرهای امروزی شده و مسائلی را که عدم احساس مسئولیت در قبال جامعه و بی‌هویتی می‌تواند برای یک محله با خود به همراه داشته باشد را موجب شده است (وحیدا و نگینی، ۱۳۹۱: ۵۶). مسلماً آنچه که مدیریت شهری کلان را مجبور به تقسیم شهر (به‌عنوان یک سیستم) به سطوح برنامه‌ریزی کوچکتر کرده است، اعمال مدیریت کارآمد و منطقی در سطح شهر می‌باشد. اما با توجه به اهمیت محلات به‌عنوان یکی از سطوح برنامه‌ریزی شهری، اقدامات چندانی به لحاظ پژوهشی و اجرایی درمورد آن انجام نپذیرفته است. تنها اقدامات مؤثر صورت‌گرفته در این زمینه به بررسی‌های انجام‌شده سطحی و برخی طرح‌های نوسازی، آن‌هم در محلات محدود خلاصه می‌شود. از این رو، پژوهش حاضر بر آن است تا با در نظر گرفتن معیارها و شاخص‌های پایداری شهری و برخی اصول دین مبین اسلام، به تدوین استراتژی‌هایی بپردازد که می‌تواند مدیران شهری و برنامه‌ریزان را در ارائه یک محله پایدار در جامعه ایرانی یاری رساند و موجب به‌وجود آمدن محله مناسب و مطلوب ایرانی-اسلامی شود.

جامعه ایرانی به‌صورت عام و شهر ایرانی-اسلامی اردبیل به‌صورت خاص خود، در تکاپوی گذر به مدرنیته و تأثیرپذیری از تغییرات و تحولات فعلی و آتی شهرسازی مدرن است. حال این امر باید به‌گونه‌ای تدریجی رخ دهد تا شهر اردبیل و جامعه ایرانی و اسلامی ضمن حفظ خصیصه‌های مثبت و انسانی خود از پاسخ‌گویی به نیازهای جدید ساکنان و مصرف‌کنندگان خویش غافل نماند؛ چه این امر باعث خواهد شد تا جامعه ایرانی-اسلامی با حفظ صرف سنتی خود منزوی شده و قادر به تأمین نیازهای شکل‌گرفته جدید نباشد. از این رو هدف اصلی تحقیق این است که وضعیت موجود محلات

شهری اردبیل را مورد بررسی قرار داده و یک تصویر کلی از سطح رضایت ساکنان در این باره ارائه داده و امکان مقایسه محلات را در این زمینه فراهم سازد تا در نهایت راهکارهای رسیدن به محله مطلوب را متناسب با هویت و فرهنگ ساکنان در محلات شش گانه شهر اردبیل را ارائه نماید. بر این اساس در این پژوهش سعی بر آن است تا با شناخت و تحلیل مناسب محله و متعلقات وابسته به آن، به ویژه بر پایه اصول پایداری و ارائه راهبردهای مناسب جهت رسیدن به یک محله مطلوب و پایدار در جامعه ایرانی - اسلامی به صورت عام و جامعه شهر ایرانی - اسلامی اردبیل به صورت خاص، مشکلات و کاستی‌ها در ۷ باب مسائل عملکردی، هویتی، کالبدی، روابط اجتماعی ساکنان، آرامش و امنیت اجتماعی، ناهماهنگی‌ها و تعارضات فرهنگی، مسائل اقتصادی، کاستی‌های زیستی و محیطی، خوانایی محیط، منظر شهری، کیفیت معابر، بناها، معماری و فضاهای شهری و مسائلی از این قبیل بر اساس سطح رضایت و نظر ساکنان از تصورات و ایده‌آل‌های محله در شهر ایرانی - اسلامی شناسایی و بررسی شده و بر اساس روش تشابه به گزینه ایده‌آل فازی مقایسه گردیده و راهکارهایی برای داشتن یک محله مطلوب در جامعه ایرانی - اسلامی ارائه شود، به صورتی که تا حد امکان مطلوبیت لازم را برای استفاده اقشار مختلف جامعه از خردسال تا سال‌مند، زن یا مرد و... فراهم باشد.

کوتاه سخن اینکه محله‌های شهری به عنوان مقیاس کوچکی از فضاهای زندگی اجتماعی بزرگ‌تر از خود و به تبعیت از شهرها و کلان‌شهرها به شدت دچار دگرگونی شده‌اند. از این رو پژوهش حاضر بخشی از این دگرگونی‌ها را از دیدگاه ساکنان مورد بررسی و نقد قرار می‌دهد تا بتوان بر اساس نظر مصرف‌کننده نهایی (ساکنان محلات شهرهای ایرانی - اسلامی) کالای تولیدی (محله و متعلقات آن)، به یک ساختار پایدار و مطلوب دست یابد. ذکر این نکته مهم است که هر چقدر که کالای تولیدی مدیران و برنامه‌ریزان شهری (شهر و در مقیاس کوچک‌تر محله) مطابق با خواست و نظر مصرف‌کننده باشد و نیاز بیشتری از وی را مرتفع سازد، همان کالایی است که دلخواه مصرف‌کننده بوده و در حفظ آن کوشا خواهد بود و دیگران را در نگهداری از آن ترغیب خواهد کرد، فضای ایجاد شده (که ما از آن به عنوان کالایی برای مصرف‌کننده - ساکن محله - یاد می‌کنیم)، اگر محیطی امن، آرام، پاسخ‌گوی نیاز بیشتر فردی و اجتماعی همراه با رعایت حجاب حریم خصوصی ساکن محله باشد، ماندگاری زیادی دارد و به سختی غبار غربت در رقابت با مدرنیته بر آن چیره می‌شود. از این رو، پژوهش حاضر در پی پاسخ به سؤالاتی از قبیل «وضعیت میزان رضایت‌مندی شهروندان از وضع موجود محلات شهری چگونه است؟» و «راهکارهای رسیدن به محله مطلوب در شهر اردبیل کدام است؟»، می‌باشد.

۱-۱. پیشینه تحقیق

حبیبی (۱۳۸۰)، وجود هویت مستحکم محله‌ای، وجود نشانه‌های شهری متمایزکننده، وجود فضاهای تعامل اجتماعی و نظارت مستمر ساکنان را عامل پایداری محلات قدیمی شهرهای ایران در گذشته می‌داند و برای حل مشکل ناپایداری محلات مسکونی امروزی، پرداختن به این ویژگی‌ها را توصیه می‌کند. اسماعیل شیعہ (۱۳۸۳)، محله‌ای را در جامعه شهری ایران پایدار می‌داند که ضمن بسط روابط، مناسبات اجتماعی و فرهنگی، جلوه‌گر فرهنگ اصیل ایرانی باشد. ایشان عمده ویژگی‌های محله مطلوب را مصونیت از انواع آلودگی‌ها، متعارف بودن تراکم، رعایت سلسله‌مراتب دسترسی‌ها، وجود آشنایی‌ها و دیرینگی‌ها در بین مردم و ... معرفی می‌کند. رهنمایی، فرهودی، قالیباف و هادی‌پور (۱۳۸۶)، معتقدند که تزریق درآمدهای دولتی به نقاط شهری، محور قرار دادن شهر در تحولات، جذب امکانات رفاهی بیشتر در محیط‌های شهری نسبت به روستاها به‌مرور باعث شده تا محله‌های شهری، نه براساس تجانس‌های قومی، نژادی و فرهنگی و یا مذهبی، بلکه براساس توان اقتصادی و تجانس شغلی شکل بگیرند. درواقع تعلق محله‌ای که قبلاً تابعی از فاکتورهای فرهنگی- اجتماعی بوده، امروزه تابعی از فاکتورهای مادی و اقتصادی شده است.

بحری‌مقدم و یوسفی‌فر (۱۳۹۲)، معتقدند که محله‌ها در شهرهای ایرانی- اسلامی به هر دلیلی که شکل بگیرند، برآیند مجموعه‌ای از نیروهای سیاسی- اداری، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی هستند که درواقع این عوامل خود مقوم حیات محله‌های شهری است و با پیدایش محله‌های شهری کارکردهای اجتماعی و فرهنگی بر آن مترتب می‌شود. غلامی، مشکینی و دویران (۱۳۹۴)، امتزاج داده‌های موجود در مکتب اصفهان و تحقیقات انجام‌شده و مطابقت آن با اصول اسلامی را بهترین شیوه طراحی محلات شهر اسلامی در جامعه ایرانی می‌دانند. زرافشان، پورمحمدی، نصیری و موسی‌کاظمی (۱۳۹۵)، بر این عقیده‌اند که بین ابعاد شش‌گانه ساختار کالبدی- فضایی (مقیاس، پیاده‌محوری، دسترس‌پذیری، پیوستگی و اتصال، تنوع و فشردگی) و عملکرد مطلوب محله‌ای، در محلات سنتی نسبت به محلات بافت‌های مدرن و خودرو هم‌بستگی بالایی وجود دارد و به‌علت دسترسی‌های آسان به خدمات مختلف، مطلوبیت عملکرد محله‌ای در محلات سنتی بیشتر است.

کورپات (۱۹۸۵) معتقد است که آشنایی با محله باعث آسودگی خاطر می‌شود و هرچه به طرف لبه‌های محله می‌روید، آشنایی شما با مردم مکان‌ها کمتر می‌شود. سیندی‌براور (۱۹۹۶) در کتاب «محله خوب» معتقد است که محله نوعی مکان است که مردم در آن زندگی می‌کنند و هنگامی که افراد ساکن در شکل‌دادن به آن نقش دارند و کلیتی واحد و منسجم را به‌لحاظ کالبدی با نام مشخص ایجاد کرده باشند، محله شکل می‌گیرد. چارلز و لی‌چوگویل (۲۰۰۸)، در بررسی پایداری محله‌های شهر ریاض، معیارهای یک محله پایدار را در پایداری اقتصادی، اجتماعی، فناوری و محیط‌زیست می‌داند. سراق‌الدین و شبلی (۲۰۱۳)، درجهت بهبود کیفیت زندگی از بعد کالبدی در محلات شهری پیشنهاد می‌کنند که محله باید فشرده، پیاده‌محور و دارای کاربری‌های مختلط باشد،

دست‌رسی‌های مورد نیاز ساکنان را فراهم نماید. لوگیتس و استاوت (۲۰۱۵)، معتقدند یک محله ایده‌آل باید دارای یک مرکز و یک حاشیه باشد، وسعت بهینه آن یک‌چهارم مایل (حدود ۴۰۰ متر) از مرکز تا حاشیه است و دارای شبکه‌ای از خیابان‌های به هم متصل است که به اماکن عمومی اولویت می‌دهد.

۱-۲. مبانی نظری

۱-۲-۱. پایداری فضای شهری

شهر به‌عنوان بستر زیست بشر، نقش اساسی در ایجاد احساس رضایت‌مندی دارد و در واقع شکل‌دهنده سبک زندگی انسان و تعیین‌کننده کیفیت زندگی اوست. از این‌رو مطابق آمارهای موجود، نزدیک به نیمی از مردم جهان، ساکن شهرها هستند و انتظار افزایش آن در دهه‌های آینده نیز وجود دارد (Royuela & Surinach, 2004: 549- 572). در حالت کلی این موضوع را می‌توان ناشی از تلاش مردم برای ارضای نیازهای خود و وجود امکانات مناسب زندگی شهری دانست (Murgs & Klobucnik, 2018: 184- 185).

به اعتقاد جوبز، شهرها ساختارهای پویا در جریان تغییر مداوم هستند، لفور^۱ نیز با اشاره به توانایی شهر در جهت تغییر ساختار محیط اعتقاد دارد که در فضای شهری همیشه اتفاقاتی می‌افتد، روابط تغییر می‌کند، اختلافات و تضادها منجر به درگیری یا تضعیف، فرسایش یا خوردگی می‌شوند (Paloma, et al, 2018: 1). محله‌ها از ابتدای زمان تغییر کرده‌اند. مردم در داخل و خارج حرکت می‌کنند، ساختمان‌ها ساخته می‌شوند و تخریب می‌شوند، زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی اضافه می‌شوند و از بین می‌روند، خواصی منتقل می‌شوند و با وجود ثابت بودن تغییر، پارادایم‌های فعلی ما برای درک و مطالعه محلات تغییر می‌یابد (Miriam, 2015: 33). مطالعات نشان می‌دهد که محیط محلات شهری، با توجه به ویژگی‌هایی که دارد، می‌تواند نشان دهد که ساکنانش زندگی بهتر یا بدتری دارند (Camacho-Rivera, et al: 2014: 663).

لذا سیاستمداران و مدیران شهر امروز با مجموعه‌ای از چارچوب شاخص‌های پایداری موجود مواجه می‌شوند که براساس هدف اصلی و رویکرد مدیران و برنامه‌ریزان شهری برای اندازه‌گیری پایداری شهرها، انتخاب شاخص و مقیاس آنها می‌تواند متفاوت باشد (Hiremath et al, 2013: 556). از این رو این نکته مهم است که تصمیم‌گیرندگان به شاخص‌هایی که سیاست‌ها را انعکاس می‌دهند، آشنایی و درک کافی داشته‌باشند (European Union, 2018: 8)، بر این اساس بسته به هدف ما از بررسی‌های پایداری در محیط‌های مختلف جغرافیایی، تفاوت‌های عمده در روش‌شناسی، چارچوب مفهومی و حتی رویکرد کلی به موضوع به‌وجود آید (Moreno et al, 2014: 2). مجموع رضایت

^۱Jacobs

^۲Lefebvre

ساکنان از شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی را در یک واحد جغرافیایی از فضای سرزمینی یا شهری را می‌توان تحت عنوان کلی «کیفیت زندگی» مورد بررسی قرار داد. درواقع این شاخص‌ها بر روی بهداشت و سلامت ساکنان و در نتیجه کیفیت زندگی آنها اثرگذار است (Anne et al, 2018: 17).

توجه به کیفیت زندگی و مفاهیم مربوط به آن به اواخر دهه ۱۹۶۰ و کیفیت زندگی شهری به سال ۱۹۸۶ برمی‌گردد (Murgs & Klobucnik, 2018: 184). دیوید اسمیت اولین جغرافی‌دانی بود که درباره کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی در جغرافیا صحبت کرد (اسمیت، ۱۳۸۱: ۱۶). درواقع مفهوم کیفیت زندگی دارای گستره وسیعی است که بسیاری از ابعاد زندگی عینی و ذهنی فردی و اجتماعی را شامل می‌شود. باتوجه به این موضوع و گستره وسیع و زمینه مطالعاتی کیفیت زندگی، می‌توان به مطالعات اجتماعی از کیفیت زندگی (Wang et al: 2010, Mason et al: 2010, Davidson-Arad & Kaznelson: 2010, Wong: 2001, Whitehead et al: 2006)، مطالعات کالبدی- محیطی (Godefroid: 2001, M. J. Geelen et al: 2009, Moser: 2009)، مطالعه‌های دیگری اشاره کرد که در حوزه‌های مختلف کیفیت زندگی انجام گرفته است. در مطالعه حاضر به بررسی ابعاد مختلف رضایت‌مندی ساکنان از وضع موجود محلات به شرح ذیل خواهیم پرداخت:

محیط کالبدی - فیزیکی محلات: عدم کنترل فرد بر محیط فیزیکی بر اثر عدم وجود امکانات تفریحی، فضای سبز و وجود اشکالاتی در سیستم طراحی- مهندسی ساختمان‌ها، باعث ایجاد حس ازدحام و انزوای اجتماعی می‌شود، که منجر به بروز زمینه‌های بزهکاری و اعتیاد، ایجاد مشکلات در زمینه‌های تحصیلی، اخلاقی و رفتاری، و نیز ایجاد اختلال در روابط بین والدین و فرزندان می‌شود و وجود این عوامل، در نهایت، سلامت روانی فرد را به خطر می‌اندازد (Gifford, 2007: 201).

فضای زیست‌محیطی محلات: آنچه اطراف انسان را احاطه کرده و آنچه انسان بر آن تأثیر می‌گذارد و آن را متأثر می‌سازد، محیط‌زیست را تشکیل می‌دهد (بوداگی و صارمی، ۱۳۹۳: ۳۸). از این رو کیفیت محیط‌زیست و رضایت‌مندی از آن به‌عنوان جایی که اکثر مردم در آنها زندگی می‌کنند، اهمیت فراوانی دارد و مدیران شهری را ناگزیر از توجه بدان نموده است (Streimikiene, 2014: 9). امروزه توسعه و گسترش شهرنشینی و دوری از طبیعت باعث بروز آسیب‌های فراوانی به انسان شده است. هجوم به شهرها و کمبود فضا، باعث از بین رفتن فضاهای طبیعی و ظهور شکل جدید شهرنشینی یعنی آپارتمان‌نشینی شده است. این مسئله، یکی از عوامل مهم فشارزا برای انسان‌ها است (Brown & Morgue, 2007: 1347).

روابط اجتماعی - فرهنگی محلات: سرمایه اجتماعی محله به‌عنوان یک عامل پیوندی بین اهالی و درواقع عبارت است از توانایی افراد برای همکاری با یکدیگر به‌منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه‌ها و سازمان‌ها (Barton, 2003: 71). درواقع شاخص اجتماعی و فرهنگی در بررسی

پایداری محلات شهری و یا هر نوع پژوهش انسانی، به رابطه انسان و انسان، تعالی رفاه افراد، خدمات فرهنگی - آموزشی، زمینه‌های توسعه فرهنگ‌های مختلف، برابری و برقراری عدالت اجتماعی مربوط می‌شود.

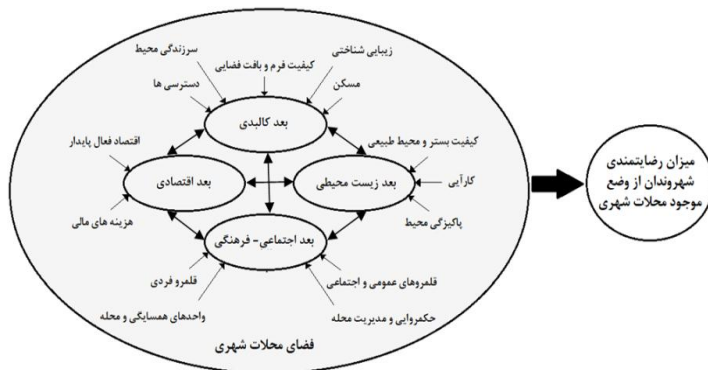
پایداری اقتصادی محلات: منظور از پایداری زمینه شاخص‌های اقتصادی، ایجاد رشد عادلانه و متوازن جامعه انسانی و تضمین بهره‌مندی تک‌تک انسان‌ها در طول زمان و در واقع بنیانی اخلاقی در طرز تفکر بهره‌وری می‌باشد (Baumgärtner & Quaas, 2010: 447) که این امر بدون وارد کردن خدشه به منابع زیستی، طبیعی و فرهنگی جامعه انجام می‌پذیرد (جعفریان و عبدالحسین‌پور، ۱۳۸۵: ۵). پایداری نظام اقتصادی به معنی تقویت مبانی اقتصاد و دستیابی به امنیت اقتصادی از نظر دسترسی به معیشت پایدار، اشتغال‌سودمند و منابع مالی قابل اتکا و در نهایت، فناوری مقتضی و همساز با محیط با بهره‌برداری از منابع انسانی است (قدیری‌معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰).

۱-۲-۲. محله‌بندی در برنامه‌ریزی شهرها

رویکرد محله‌محور، با رجوع به واقعیات عینی و در مقیاس خرد محلی به سیاست‌گذاری از پایین به بالا می‌پردازد که در پی شناخت توانایی‌ها و ویژگی‌های محله‌های شهری است و با توانمندسازی ساکنان محلات، در پی حل مشکلات آنان می‌باشد (معمار، ۱۳۹۰: ۱۱۲). در شهرهای کهن، تقسیم‌بندی شهر به محلات گوناگون همواره با انعطاف‌پذیری همراه بوده است و شکل‌گیری مراکز محلات تابع عوامل متعددی بوده است که در پی پاسخ‌گویی به نیازهای فردی و اجتماعی ساکنان شکل گرفته‌اند (حسینی، ۱۳۸۹: ۷)؛ و از سویی دیگر اساس جامعه مسلمانان که بنیانش بر توحید قرار گرفته است، نتیجه یک انتخاب آگاهانه و حاصل یک پیمان است که بین بشر و خالق منعقد می‌گردد. اسلام سنتی است که جهت‌یابی آن به سوی جامعه بوده و با تعبیر مفهوم امت که همان جامعه مسلمان است، یافت می‌شود. از این رو می‌توان گفت که محله‌محوری از همان ابتدای ظهور اسلام و تأثیرگذاری آن در ساختار شهری، به‌عنوان یکی از خصایص حیات بشری در شهر اسلامی بوده و هست. در واقع محله‌محوری به نوعی نشان‌دهنده ارتباط انسان با جامعه است (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰-۲۵).

محله، به‌عنوان یک واحد نسبتاً همگن، از بنیادی‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده فضای شهر است (شکویی، ۱۳۶۵: ۴۹). محله در سازمان فضایی شهر از نظر وسعت، جمعیت و میزان همگنی در نقطه تعادل قرار دارد. به‌طور کلی هرچه میزان جمعیت واحدهای فضایی - کالبدی شهر بیشتر باشد، به‌طور نسبی (نسبت به سایر واحدها در همان فضا) از شدت همگنی آن واحد کاسته می‌شود. در فضای شهری، محله در نقطه ثقل این تغییرات قرار دارد. از این نقطه به طرف بالای سازمان فضایی شهر (تا منطقه) از شدت همگنی کاسته می‌شود (پوراحمد و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۹). توجه به برنامه‌ریزی محله‌ای سبب‌ساز تقویت هویت محله‌ای، افزایش مشارکت مردمی، بهبود شرایط محیطی و تداوم حیات اجتماعی و کالبدی محله و درنهایت توسعه پایدار محله‌ای و شکل‌گیری محله مطلوب

می‌شود. از این‌رو در مطالعات شهری باید به محلات شهری توجه و براساس آن برنامه‌ریزی شهری تدوین شود. به‌صورت کلی برخی از دلایل قابل درک در ارتباط با توجه به برنامه‌ریزی براساس محلات شهری شامل سلسله‌مراتبی بودن فضایی شهر، طلب مدیریت ویژه برای هریک از ساختارهای فضایی شهر، سامان‌دهی فضایی شهر، همگنی محلات شهری در مقایسه با مجموعه شهر، مدیریت آسان واحدهای همگن (مثل محلات شهری)، قابلیت انعطاف محلات شهری و افزایش قدرت پاسخ‌گویی مدیران محلات شهری، امکان جذب مشارکت اجتماعی بهتر در امورات محلی و ایجاد یک محیط رقابتی سالم برای رشد مجموعه شهری و ... است.

نمودار ۱- مدل مفهومی پژوهش
(ترسیم: نگارندگان)

۲. روش تحقیق

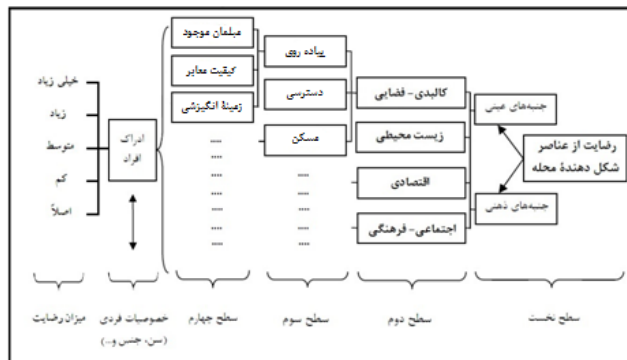
۲-۱. نوع مطالعه: هدف اصلی تحقیق این است که میزان رضایتمندی ساکنان را از وضعیت موجود محلات شش‌گانه شهر اردبیل بررسی کند، امکان مقایسه محلات را نسبت به هم فراهم سازد و راهکارهای رسیدن به محله مطلوب را متناسب با هویت و فرهنگ ساکنان (اسلام) در شهرهای ایرانی (به‌ویژه شهر اردبیل) ارائه نماید، از این رو روش تحقیق در مطالعه پیش‌رو براساس هدف، «کاربردی» و براساس روش مطالعه، «توصیفی» و نحوه گردآوری داده‌ها، «پیمایشی و میدانی» است که خروجی آن همان‌گونه که بیان شد، می‌تواند کاربردی باشد.

۲-۲. جامعه آماری: جامعه آماری تحقیق درواقع تمامی ساکنان بالای ۱۲ سال شهر اردبیل است، که در مجموعه شش محله تاریخی شهر (که عبارت‌اند از محله‌های طوی، گازران، اوچدکان، سرچشمه، عالی‌قاپو و پیرعبدالملک)، به‌عنوان هسته اولیه و سنتی شهر شناخته می‌شوند، ساکن هستند.

۲-۳. حجم نمونه و روش محاسبه آن: با توجه به اینکه محلات پژوهش قراردادی نیست و محلات شناخته‌شده در بین اهالی بومی است و آمار جمعیتی محلات برنامه‌ریزی‌شده و قراردادی

شهر اردبیل در دسترس است، از این رو پایه محاسبه براساس گستردگی محلات شش‌گانه در محلات «شش، هفت و هشت قراردادی منطقه یک شهری»، مجموع جمعیت این سه محله خواهد بود که براساس آمارگیری شهرداری در سال ۱۳۹۵ هریک به ترتیب دارای ۱۱۰۸۰، ۱۱۱۲۰ و ۱۱۰۰۸ نفر ساکن داشته‌اند. حجم نمونه مورد مطالعه براساس فرمول کوکران و با ضریب اطمینان ۹۵ درصد و هم‌چنین با در نظر گرفتن فرضیه حداکثر ناهمگنی ($p=q=0.5$) برای مجموع جمعیت سه محله ۶، ۷ و ۸ از منطقه یک شهرداری اردبیل (که دارای ۳۳۲۸۰ نفر است) ۳۸۰ نفر برآورد شد.

۲-۴. ابزار گردآوری داده‌ها و تهیه پرسش‌نامه: با توجه به مفهوم چندگانه و سلسله‌مراتبی رضایت‌مندی از عناصر شکل‌دهنده محلات شهری، می‌توان مدل نظری رضایت‌مندی را در قالب نمودار ذیل تبیین کرد. در این مدل سعی بر این بوده که موارد حاصل از نتایج بررسی تئوری‌های مختلف رضایت از ساختار و عناصر شکل‌دهنده شهر و محلات شهری در نظر گرفته شود. این نمودار براساس رویکرد از بالا به پایین و ایجاد درخت ارزش رضایت‌مندی در چهار سطح شکل گرفته است. در سطح اول درخت ارزش (مطابق آنچه در نمودار شماره ۲ مشاهده می‌شود)، رضایت‌مندی از عناصر شکل‌دهنده محله قرار دارد که در این سطح قابل اندازه‌گیری و ارزش‌گذاری نیست. در سطح دوم معیارهای اصلی در چهار بعد مدنظر گرفته شده است؛ ابعاد ذکرشده در این سطح صرفاً به‌منظور سهولت مطالعه و طبقه‌بندی داده‌هاست، زیرا ابعاد محیط شهری حالتی درهم تنیده دارند و نمی‌توان به‌طور کامل آنها را از هم تفکیک کرد.

نمودار ۲- مدل مفهومی رضایت‌مندی از عناصر شکل‌دهنده محله، ابعاد و عوامل آن
(ترسیم: نگارندگان)

در سطح سوم هرکدام از معیارها به زیرمعیارهای مخصوص به خود تقسیم شده است. در سطح چهارم، معیارهای تعریف‌شده (به‌صورت سنجه‌هایی) براساس شاخص‌های رضایت‌مندی از محله

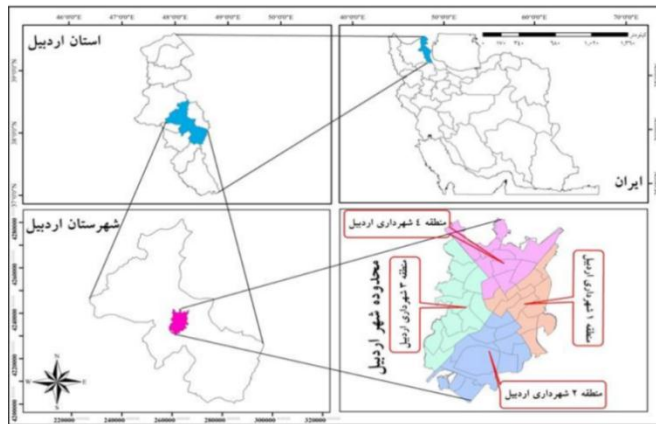
(رضایت‌مندی - احساس آزرده‌گی) آورده شده است.^۱ مجموع سنجه‌های مورد استفاده برای تحلیل این سطح، بالغ بر ۱۰۰ معیار (۱۰۹ سؤال) است که به‌منظور پرهیز از اطاله سخن از ذکر آنها در اینجا پرهیز می‌شود.

همان‌گونه که اشاره شد، ابزار جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات از سطح محله‌های مورد مطالعه پرسش‌نامه می‌باشد، که بدین منظور ادبیات تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته است. معیارهای اصلی پژوهش و یا زمینه‌های اصلی طرح سؤال برپایه مطالعات و تحقیقات پیشین بوده تا جامعیتی قابل قبول و درخور ارائه نماید. در زمینه سنجش پایایی پرسش‌نامه نیز از اجرای پیش‌آزمون و محاسبه آلفای کرونباخ استفاده شد که برای ۵۰ پرسشنامه اولیه در فاصله یک ماه هنجاریابی شد و مقدار عددی ۰/۷۰ به دست آمد.

۲-۵. تحلیل داده‌ها و ابزارها: به‌منظور مقایسه محلات نسب به همدیگر در زمینه ابعاد مختلف پژوهش از روش تشابه به‌گزینه ایده‌آل فازی^۲ و به‌منظور ترکیب نهایی و نشان‌دادن یک دید کلی از وضعیت محلات در تمامی ابعاد از روش لکسیکوگراف‌ترتیبی استفاده گردید که برای وزن‌دهی به ابعاد پژوهش در هر دو مرحله از روش سلسله‌مراتب‌فازی استفاده شده است. به‌منظور ارائه آمار توصیفی پژوهش نیز از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

۲-۶. محدوده و قلمرو پژوهش: اردبیل یکی از شهرهای ایران و مرکز استان اردبیل در شمال غربی کشور و هم‌چنین مرکز شهرستان اردبیل است. اردبیل از شهرهای باستانی و تاریخی ایران، در نزدیکی مرز جمهوری آذربایجان و در ارتفاع ۱۵۰۰ متری از سطح دریا و در میان کوه‌های تالش و سبلان در رشته کوه البرز در شمال غرب فلات ایران جای گرفته است؛ بدیهی‌ست که با توجه به دارا بودن ارتفاع زیاد نسبت به سطح دریا و واقع شدن در منطقه کوهستانی، جزو سردترین شهرهای ایران است. اردبیل در ۲۱۹ کیلومتری شهر تبریز و ۵۹۱ کیلومتری شهر تهران واقع شده است (آمارنامه شهرداری اردبیل، ۱۳۹۴: ۷).

^۱ درخصوص بعد کالبدی مؤلفه‌های مسکن (تعداد اتاق، کیفیت مسکن و امکانات مسکن)، سرزندگی محیط (هویت محله، کیفیت پیاده‌روها، آسایش و راحتی، امکانات و خدمات فضایی)، کیفیت فرم و بافت فضایی (سازگاری و تناسب، ارتباط بصری)، دسترسی‌ها (وضعیت دسترسی، دسترسی پیاده، خیابان‌ها و امنیت آن) و زیبایی‌شناختی (فضای سبز، سبیل و نشانه، کیفیت بصری خیابان) مورد بررسی قرار گرفته است. درخصوص بعد زیست‌محیطی مؤلفه‌های کارآیی (مصرف انرژی و حفاظت از منابع)، پاکیزگی محیط (کیفیت سر و صدا، آلودگی آب و هوا، سیستم فاضلاب و آب‌های سطحی) و کیفیت بستر و محیط طبیعی (چشم‌انداز، گیاهان و آب و هوا) مورد بررسی قرار گرفته است. درخصوص بعد اجتماعی- فرهنگی مؤلفه‌های قلمرو فردی (حس اعتماد و منزلت، حقوق شهروندی)، قلمروهای عمومی و اجتماعی (رویدادهای فرهنگی و تاریخی، مشارکت اجتماعی، هم‌سانی اجتماعی، مراودات و حیات اجتماعی)، واحدهای همسایگی و محله (هویت و حس تعلق، امنیت و ایمنی، عدالت و برابری) و حکم‌روایی و مدیریت محله (شفافیت مدیریتی، خدمات کارآ، اداره با کفایت و کارآ، مدیریت توانمند و جلب مشارکت اجتماعی) مورد بررسی قرار گرفته است. درخصوص بعد اقتصادی، مؤلفه‌های اقتصاد فعال پایدار (تأمین حداقل نیازها، موقعیت اقتصادی، اقتصاد محلی، اشتغال و هم‌خوانی اقتصادی) و هزینه‌های مالی (هزینه‌های جاری، هزینه مسکن، رضایت از وضعیت مالکیت و عدالت اقتصادی) مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل ۳- موقعیت جغرافیایی، استان اردبیل، شهرستان اردبیل و شهر اردبیل و محلات آن
ترسیم: نگارندگان

شهر اردبیل در بین عرض جغرافیایی $38^{\circ} 10' 52''$ تا $38^{\circ} 19' 38''$ و طول جغرافیایی $48^{\circ} 11' 11''$ تا $48^{\circ} 22' 57''$ واقع شده است. مساحت محدوده شهر اردبیل $5711/24$ هکتار است (در این باره مراجعه کنید به شکل شماره-۳). این شهر در فلاتی به شکل دایره ساخته شده و کوه‌های زیبایی آن را احاطه کرده‌اند. در سمت غرب این فلات، آتشفشان خاموش سبلان به ارتفاع 4811 متر قرار گرفته است (آمارنامه شهرداری اردبیل، ۱۳۹۴: ۸).

مطالعات و مصاحبه‌های میدانی با ساکنان محله‌های شهری درباره تعیین مرز محلات پژوهش و محدوده مورد پذیرش ساکنان، نشان می‌دهد که تمامی وسعت محلات شش‌گانه سنتی، تاریخی و اولیه شهر ایرانی-اسلامی اردبیل به جز بخش کوچکی از محله عالی‌قاپو (که در بخشی از محله دوم از محلات برنامه‌ریزی شده شهری منطقه چهار شهرداری اردبیل واقع شده است) در منطقه یک گسترده شده که شامل یازده محله مبتنی بر برنامه‌ریزی و مدیریت شهری سیستماتیک (براساس طرح‌های شهری کنونی) است. بر این اساس:

۱. محله اوچدکان: در محله شش قراردادی شهرداری از منطقه یک واقع شده است؛
۲. محله طوی: در محله شش قراردادی شهرداری از منطقه یک قرار گرفته است؛
۳. محله گازران: در محله هفت قراردادی شهرداری از منطقه یک قرار گرفته است؛
۴. محله عالی‌قاپو: بخش عمده‌ای از وسعت محله عالی‌قاپو در محله هفت منطقه یک قرار گرفته است و بخش‌های کوچک‌تری از آن در دو محله هشت از منطقه یک شهری و محله دو از منطقه چهار شهری گسترده شده است؛

۵. محله سرچشمه: درصد بیشتری از محله سرچشمه در محله هفت برنامه‌ریزی شده از منطقه یک شهری قرار دارد و تنها بخش کوچکی از انتهای محله در جنوب در بخش فوقانی محله شش برنامه‌ریزی شده از منطقه یک شهری واقع شده است؛ و

۶. محله پیرعبدالملک: در محلات هشت و شش قراردادی شهرداری از منطقه یک واقع شده است.

لازم به ذکر است که محلات مورد نظر در دوره زمانی سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ مورد مطالعه قرار گرفته و پرسش‌نامه‌های تهیه شده طی دوره زمانی دو ماه و در اواخر تابستان سال ۱۳۹۶ تکمیل شده است.

نمودار ۴- مدل فرایندی پژوهش حاضر

(ترسیم: نگارندگان)

۳. یافته‌های پژوهش

۳-۱. یافته‌های توصیفی پژوهش

از تعداد ۳۹۵ پرسش‌نامه توزیع شده در بین خانوارهای ساکن در محدوده مورد مطالعه و ۳۸۶ پرسش‌نامه گردآوری شده، نهایتاً ۳۸۰ پرسش‌نامه مناسب که حداکثر داده‌های هدف را نشان می‌داد،

جهت تجزیه و تحلیل نهایی در نظر گرفته شد. مشخصات شرکت کنندگان (ساکنان) در پژوهش در جدول شماره (۱) نمایش داده شده است.

جدول ۱- متغیرهای فردی شرکت کنندگان در پژوهش بر حسب فراوانی و درصد

درصد	تعداد	متغیرهای مستقل پژوهش		درصد	تعداد	متغیرهای مستقل پژوهش	
۱۶/۳۲	۶۲	۱ الی ۵ سال	مدت سکونت	۲۳/۴۲	۸۹	۱۸-۲۰	سن
۲۱/۳۲	۸۱	۶ الی ۱۰ سال		۴۲/۸۹	۱۶۳	۲۱-۳۰	
۲۲/۶۳	۸۶	۱۱ الی ۲۰ سال		۱۷/۳۷	۶۶	۳۱-۴۰	
۱۰/۷۹	۴۱	۲۱ الی ۳۰ سال		۱۳/۶۸	۵۲	۴۱-۵۰	
-	-	۳۱ الی ۴۰ سال		۰/۷۹	۳	۵۱-۶۰	
۲۶/۸۴	۱۰۲	از همان ابتدای تولد		۰/۲۶	۱	+۶۱	
۲/۱۱	۸	بی پاسخ	۱/۵۸	۶	بی پاسخ		
۴۰/۵۳	۱۵۴	مجرد	وضعیت تأهل	۶۷/۳۷	۲۵۶	مرد	جنس
۵۲/۱۱	۱۹۸	متأهل		۳۱/۵۸	۱۲۰	زن	
۵/۵۳	۲۱	بی همسر (طلاق یا فوت)		۱/۰۵	۴	بی پاسخ	
۱/۸۴	۷	بی پاسخ					
۱/۵۸	۶	بی سواد	سطح سواد	۴۵/۲۶	۱۷۲	بومی ساکن محلات غیربومی ساکن محلات	گروه سکونتی
۱۴/۷۴	۵۶	ابتدایی		۲۲/۶۳	۸۶	مراجعه کننده روزانه	
۳۸/۱۶	۱۴۵	متوسطه		۲۰/۵۳	۷۸	مراجعه کننده تصادفی	
۴۳/۶۸	۱۶۶	دانشگاهی		۱۰/۰۰	۳۸	بی پاسخ	
۱/۸۴	۷	بی پاسخ		۱/۵۸	۶		
۳۱/۳۲	۱۱۹	محله‌ای که در آن ساکنم	محل تولد	۳۴/۴۷	۱۳۱	محله‌ای که در آن ساکنم	محل اشتغال
۲۲/۸۹	۸۷	محلات مجاور		۳۲/۸۹	۱۲۵	محلات مجاور سایر محلات شهر	
۱۷/۸۹	۶۸	شهر اردبیل		۵/۵۳	۲۱	اردبیل	
۷/۱۱	۲۷	شهرستان		۸/۱۶	۳۱	شهرستان اردبیل	
۱۲/۸۹	۴۹	اردبیل		۲/۱۱	۸	استان اردبیل	
۴/۷۴	۱۸	استان اردبیل		۰/۵۳	۲	سایر استان‌های کشور	
۳/۱۶	۱۲	سایر استان‌های کشور		۱۶/۳۲	۶۲	بی پاسخ	

منبع: محاسبات تحقیق

۳-۲. یافته‌های تحلیلی و استنباطی پژوهش

۳-۲-۱. مقایسه‌ی محلات شهری اردبیل در زمینه‌ی ابعاد پژوهش

به‌منظور پرهیز از اطالۀ سخن و با توجه به حجم مطالب، سعی می‌کنیم در این باره تنها به ارائه‌ی بخش‌های مهم (تبدیل مقادیر مطلق گردآمده از طریق پرسش‌نامه به داده‌های فازی و نوع مقادیر فازی مورد استفاده در جریان پژوهش) بپردازیم و نهایتاً نتایج به‌دست‌آمده از طریق روش شباهت به گزینه‌ی ایده‌آل فازی را بیان کنیم و به مقایسه‌ی محلات و ارائه‌ی مطالعات میدانی بپردازیم. در ادامه‌ی بحث به مقایسه‌ی سطح رضایت شهروندان ساکن در محلات شهری از نظر شاخص‌های مورد مطالعه در ابعاد مختلف پژوهش به‌صورت منفک می‌پردازیم.

برای به‌دست آوردن داده‌های اولیه‌ی فازی از طریق پرسش‌نامه، به‌منظور جلوگیری از نزدیکی داده‌های به‌دست‌آمده تلاش شد تا درصد پاسخ‌گویی هریک از سنجه‌های مربوط به مؤلفه‌های مورد بحث دخالت داده شود. با توجه به اینکه از مقادیر عددی فازی از نوع اعداد مثلثی استفاده خواهیم کرد، به شرح ذیل اقدام به تعیین مقادیر فازی شده است:

با توجه به توزیع تعادل نسبی برای هریک از گزینه‌ها و با در نظر گرفتن ۶۳ نفر نمونه مورد مطالعه از هر محله‌ی شهری گزینش‌شده، سهمی معادل ۱۲/۶ نفر در نظر گرفته می‌شود.

کمترین مقدار عدد فازی مثلثی (a): از این رو با توجه به جهت مثبت سؤالات مورد نظر، گزینه‌ی «خیلی‌کم»، حد پایین رضایت‌مندی و یا شاخص را نشان می‌دهد و از این‌رو در صورتی که سهم گزینه‌ی «خیلی‌کم» از حد تعادل نسبی خود بیشتر بود (بالتر از ۱۲ نفر و یا به عبارتی بیش از ۲۰ درصد)، عدد صفر در نظر گرفته خواهد شد که کمترین میزان رضایت‌مندی و یا عدم‌رضایت‌مندی را نشان می‌دهد، در صورتی که این مقدار برای گزینه‌ی مورد نظر در هریک از سؤالات کمتر از تعادل نسبی بود، به تناسب آن مقدار عددی مابین ۱ تا ۰ اعمال خواهد شد.

عدد میانه‌ی مقدار عدد فازی مثلثی (b): میانگین نظرات پاسخ‌دهندگان در این باره مقدار میان‌ی عدد فازی مثلثی در نظر گرفته شده است.

بیشترین مقدار عدد فازی مثلثی (c): در گزینه‌ی مثبت (رضایت‌مندی خیلی‌زیاد) نیز در صورتی که میزان پاسخ‌گویی و یا انتخاب این گزینه به بیش از ۲۰ درصد رسیده باشد مقدار عددی ۵ را در مقادیر فازی قرار خواهیم داد و در غیر این صورت به نسبت تعداد نظرات انتخابی عددی مابین طیف عددی زیاد (۴) تا طیف عددی خیلی زیاد (۵) قرار خواهیم داد.

بدین منظور به‌عنوان مثال، فرض کنید در محله‌ی X به سؤال مربوط به میزان رضایت‌مندی از وضعیت پیاده‌روها (از سنجه‌های بعد کالبدی- فضایی)، به شرح ذیل پاسخ داده شده است:

جدول ۲- داده‌های گردآمده از محله X در خصوص یک سؤال کالبدی- فضایی

طیف رضایت‌مندی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
فراوانی طیف	۲۱	۱۵	۱۶	۸	۳
درصد	۳۳/۳۳	۲۳/۸۱	۲۵/۴۰	۱۲/۷۰	۴/۷۶

منبع: محاسبات تحقیق

در این مثال مقدار عددی a برابر با ۰ خواهد بود، چراکه تعداد پاسخ‌دهندگان به این گزینه بیش از ۲۰ درصد شرکت‌کنندگان را شامل می‌شود. مقدار عدد b نیز برابر با ۲/۳۱۷۵ خواهد بود که میانگین نظرات شرکت‌کنندگان در این پژوهش را نشان می‌دهد؛ مقدار عددی c برابر با ۴/۲۴ خواهد بود؛ چراکه مقدار عددی ۳، ۲۳/۸۱ درصد حد تعادل این گزینه را در خصوص سؤال مربوطه شامل می‌شود. این درصد را همراه با عدد ۴ (زیاد) یعنی ۴/۲۳۸۱ بیان خواهیم کرد.
(۰، ۲/۳۲، ۴/۲۴)

برای محاسبه فاصله بین دو عدد فازی در نوع اعداد فازی مثلثی، از رابطه زیر بهره می‌بریم:

$$D(A, B) = \sqrt{\frac{1}{3} [(a_2 - a_1)^2 + (b_2 - b_1)^2 + (c_2 - c_1)^2]} \quad (۱)$$

ضمن آنکه در این مرحله چون اعداد فازی در این پژوهش به صورت مثلثی مشخص شده است، بنابراین از روابط زیر به ترتیب برای حل ایده‌آل و ضد ایده‌آل منفی استفاده می‌کنیم:

$$S^+ = \sum_{j=1}^n d(\tilde{v}_{ij}, \tilde{v}^+) \rightarrow i = 1, 2, \dots, m \quad (۲)$$

$$S^- = \sum_{j=1}^n d(\tilde{v}_{ij}, \tilde{v}^-) \rightarrow i = 1, 2, \dots, m \quad (۳)$$

جدول ۳- فاصله هر محله از حل ایده‌آل و ضد ایده‌آل در ارتباط با شاخص‌های پژوهش

اقتصادی		کالبدی- فضایی		زیست‌محیطی		فرهنگی		نام محلات
S ⁻	S [*]	S ⁻	S [*]	S ⁻	S [*]	S ⁻	S [*]	
۱۱/۵۸۴	۱۰/۸۰۷	۱۵/۲۲۹	۱۳/۹۱۹	۱۵/۵۱۷	۱۴/۸۲۸	۲۰/۲۰۶	۱۸/۲۰۹	اوج‌دکان
۱۱/۵۹۵	۱۰/۷۵۴	۱۴/۸۴۹	۱۴/۱۴۸	۱۵/۶۰۸	۱۵/۰۰۶	۱۰/۲۹ ۲۰	۱۸/۵۲۴	طوی
۱۱/۵۸۸	۱۰/۴۰۸	۱۴/۷۲۸	۱۳/۹۷۶	۱۵/۸۰۹	۱۴/۰۸۷	۱۹/۷۶۹	۱۸/۳۴۶	گازران
۱۱/۳۵۵	۱۰/۲۸۱	۱۴/۷۸۵	۱۴/۱۳۳	۱۵/۸۲۲	۱۴/۴۲۵	۱/۴۴ ۲۰	۱۸/۱۳۱	عالی‌قاپو
۱۱/۶۱۹	۱۰/۳۰۴	۱۴/۷۶۵	۱۳/۹۷۷	۱۵/۷۵۸	۱۴/۵۸۴	۱/۸۲۱ ۱۹	۱۸/۱۲۳	سرچشمه
۱۱/۳۹۹	۱۰/۲۹۷	۱۴/۸۸۴	۱۴/۰۷۰	۱۵/۴۳۷	۱۴/۸۳۴	۱۹/۸۶۸	۱۸/۵۹۱	پیرعبدالملک

منبع: محاسبات تحقیق

محاسبه شاخص شباهت به واسطه رابطه زیر صورت می گیرد:

$$C_i^* = \frac{s_i^-}{s_i^- + s_i^+} \quad \text{فرمول (۴)}$$

مرحله پایانی در این روش، رتبه بندی گزینه ها است که در این باره باید توجه داشت که گزینه ها با شاخص شباهت بیشتر شرایط بهتری را دارند، از این رو رتبه یا ارزش محلات در ابعاد پژوهش به صورت جداگانه ارائه می شود.

جدول ۴- شاخص شباهت و رتبه محلات شش گانه شهر اردبیل در ارتباط با ابعاد مورد بررسی پژوهش

اقتصادی		کالبدی- فضایی		زیست محیطی		فرهنگی- اجتماعی		اسامی محلات
شاخص شباهت	رتبه	شاخص شباهت	رتبه	شاخص شباهت	رتبه	شاخص شباهت	رتبه	
۰/۵۱۷۳	۶	۰/۵۲۲۵	۱	۰/۵۱۱۴	۴	۰/۵۲۶۰	۲	اوچدکان
۰/۵۱۸۸	۵	۰/۵۱۲۱	۵	۰/۵۰۹۸	۶	۰/۵۱۹۵	۴	طوی
۰/۵۲۶۸	۲	۰/۵۱۳۱	۴	۰/۵۲۸۸	۱	۰/۵۱۸۷	۵	گازران
۰/۵۲۴۸	۴	۰/۵۱۱۳	۶	۰/۵۲۳۱	۲	۰/۵۲۶۳	۱	عالی قاپو
۰/۵۳۰۰	۱	۰/۵۱۳۷	۳	۰/۵۱۹۴	۳	۰/۵۲۲۴	۳	سرچشمه
۰/۵۲۵۴	۳	۰/۵۱۴۱	۲	۰/۵۱۰۰	۵	۰/۵۱۶۶	۶	پیرعبدالملک

منبع: محاسبات تحقیق

در این مرحله به منظور ترکیب رتبه های محلات و به دست آوردن امتیاز یا جایگاه محلات شهری مورد مطالعه در یک رتبه یا سطح مشخص نسبت به همدیگر از روش لکسیکوگراف ترتیبی بهره خواهیم برد، برای این منظور باید وزن یا ارزش هر یک از ابعاد پژوهش (ابعاد اجتماعی- فرهنگی، کالبدی، اقتصادی و زیست محیطی) مشخص شود، از این رو بدین منظور از تکنیک فرایند تصمیم گیری سلسله مراتب فازی (FAHP) بهره خواهیم برد، در ادامه ارزش اولیه هر یک از ابعاد را به نسبت مقادیر فازی بیان کرده و در نهایت ارزش نهایی آنها را از این روش ارائه خواهیم داد:

۳-۲-۲. ارزش گذاری ابعاد پژوهش

روش های متعددی برای وزن دهی به شاخص ها وجود دارد که انتخاب هر یک بستگی به نوع تصمیم گیری و شاخص های پیش روی تصمیم گیرنده دارد (اکبری و زاهدی کیوان، ۱۳۸۷: ۴۵) با توجه به دو نکته ذکر شده در این مطالعه جهت وزن دهی به شاخص ها، روش AHP از نوع فازی آن مورد استفاده قرار گرفته است. لازم به ذکر است به توجه به اهمیت هر یک از ابعاد، سعی گردید تا ارزش های داده شده برای هر کدام از ابعاد در مقایسه با ابعاد دیگر فاصله حداقلی داشته باشد تا در رتبه مجموع محلات تغییرات چشم گیری ایجاد نکند:

جدول ۵- ماتریس مقایسه زوجی ابعاد پژوهش

ابعاد پژوهش	فرهنگی- اجتماعی	کالبدی- فضایی	اقتصادی	زیست محیطی
فرهنگی- اجتماعی	(۱/۰۰, ۱/۰۰, ۱/۰۰)	(۱/۰۰, ۳/۰۰, ۵/۰۰)	(۲/۰۰, ۴/۰۰, ۶/۰۰)	(۱/۰۰, ۳/۰۰, ۵/۰۰)
کالبدی- فضایی	(۰/۲۰, ۰/۳۳, ۱/۰۰)	(۱/۰۰, ۱/۰۰, ۱/۰۰)	(۱/۰۰, ۳/۰۰, ۵/۰۰)	(۱/۰۰, ۲/۰۰, ۴/۰۰)
اقتصادی	(۰/۱۶, ۰/۲۵, ۰/۵۰)	(۰/۲۰, ۰/۳۳, ۱/۰۰)	(۱/۰۰, ۱/۰۰, ۱/۰۰)	(۰/۲۰, ۰/۳۳, ۱/۰۰)
زیست محیطی	(۰/۲۰, ۰/۳۳, ۱/۰۰)	(۰/۲۵, ۰/۵۰, ۱/۰۰)	(۱/۰۰, ۳/۰۰, ۵/۰۰)	(۱/۰۰, ۱/۰۰, ۱/۰۰)

منبع: محاسبات تحقیق

به منظور پرهیز از اطاله سخن و عدم تکرار مکررات که در اکثر پژوهش‌ها مراحل انجام محاسبات ذکر می‌شود، از ذکر کامل مراحل گذر کرده و نتایج (اوزان) به دست آمده را ارائه می‌دهیم. با توجه به اینکه در این مرحله مقادیر قطعی (نه فازی) برای به کارگیری در روش لکسیکوگراف ترتیبی به منظور رتبه‌بندی ترکیبی و نهایی محلات نیاز است، به جای آن تناسبی از مقدار عددی یک را برای هر یک از ابعاد پژوهش با توجه به مقادیر وزنی نرمال نشده هر کدام محاسبه شده و به عنوان وزن نهایی و قطعی آنها در نظر گرفته شده است:

جدول ۶- محاسبه وزن نرمال نشده و نرمال شده ابعاد پژوهش در ماتریس مقایسه زوجی

ابعاد	نرمال نشده	وزن نرمال شده فازی
فرهنگی- اجتماعی	۱/۱۷	۰/۳۹۹
کالبدی- فضایی	۰/۸۰	۰/۲۷۲
اقتصادی	۰/۳۰	۰/۱۰۱
زیست محیطی	۰/۶۷	۰/۲۲۹

منبع: محاسبات تحقیق

۳-۲-۳. مقایسه ترکیبی محلات براساس مجموع ابعاد پژوهش (نتایج ترکیبی ابعاد)

در این مرحله از پژوهش به منظور دستیابی به ارقام واحد از مطالعات صورت گرفته، اقدام به ترکیب نتایج براساس تکنیک لکسیکوگراف ترتیبی شد، این روش با توجه به ماهیت تکنیک مذکور و حداکثر هم‌خوانی‌ای که نتایج حاصله با این روش داشته- که به صورت رتبه‌های نهایی در هر مرحله ارائه شده است- انتخاب گردید. همان‌گونه که پیش‌تر نیز اشاره شد به منظور تکمیل این مرحله از پژوهش، برای ابعاد اصلی مطالعه، ضرایبی با استفاده از تکنیک FAHP به دست آمد. در مجموع برای ابعاد اجتماعی- فرهنگی، کالبدی- فضایی، اقتصادی و زیست محیطی به ترتیب وزن‌های ۰/۳۹۸۶، ۰/۲۷۱۶، ۰/۱۰۱۱ و ۰/۲۲۸۷ به دست آمده است.

جدول ۷- ماتریس ترکیبی لکسیکोगراف ترتیبی برای رتبه بندی نهایی

ابعاد		اقتصادی		کالبدی		زیست محیطی		فرهنگی- اجتماعی	
وزن ابعاد		۰/۱۰۱۱		۰/۲۷۱۶		۰/۲۲۸۷		۰/۳۹۸۶	
محلته شهری	معکوس رتبه	ارزش	معکوس رتبه	ارزش	معکوس رتبه	ارزش	معکوس رتبه	ارزش	معکوس رتبه
اوجدکان	۱	۰/۱۰۱۱	۶	۱/۶۲۹۵	۳	۰/۶۸۶۲	۵	۱/۹۹۳۰	
طوی	۲	۰/۲۰۲۲	۲	۰/۵۴۳۲	۱	۰/۲۲۸۷	۳	۱/۱۹۵۸	
گازران	۵	۰/۵۰۵۵	۳	۰/۸۱۴۷	۶	۱/۳۷۲۳	۲	۰/۷۹۷۲	
عالی قاپو	۳	۰/۳۰۳۳	۱	۰/۲۷۱۶	۵	۱/۱۴۳۶	۶	۲/۳۹۱۶	
سرچشمه	۶	۰/۶۰۶۶	۴	۱/۰۸۶۳	۴	۰/۹۱۴۹	۴	۱/۵۹۴۴	
پیرعبدالملک	۴	۰/۴۰۴۴	۵	۱/۳۵۷۹	۲	۰/۴۵۷۴	۱	۰/۳۹۸۶	

منبع: محاسبات تحقیق

جدول ۸- ماتریس رتبه بندی نهایی مطلوبیت محلته در زمینه ابعاد پژوهش

محلته شهری	مجموع امتیاز	رتبه ترکیبی به لحاظ مطلوبیت	شرح وضعیت مطلوبیت
اوجدکان	۴/۴۰۹۷	۱	مطلوب ترین در بین محلته مورد مطالعه
طوی	۲/۱۶۹۹	۶	نامطلوب ترین در بین محلته مورد مطالعه
گازران	۳/۴۸۹۷	۴	-
عالی قاپو	۴/۱۱۰۱	۳	-
سرچشمه	۴/۲۰۲۲	۲	-
پیرعبدالملک	۲/۶۱۸۳	۵	-

منبع: محاسبات تحقیق

۳-۳. یافته ها و برداشت های میدانی از محدوده مورد مطالعه

یکی از دلایل سردرگمی و بی هویتی شهرسازی امروز در ایران، گسست از گذشته و نادیده گرفتن تفکرات، اعتقادات فرهنگی و ارزش هاست. البته این بدین معنی نیست که طراحی و احداث فضاهای شهری برای شهرهای امروز کاملاً مطابق با الگوهای سنتی باشد. شناخت فضاهای شهری تاریخی می تواند زمینه مناسبی برای درک الگوهای سنتی پدید آورد تا با زندگی دوباره بخشیدن به الگوهای کهن بتوان آن ها را با شرایط جدید مطابقت داد. شناخت اصول و معیارهای شهرهای سنتی و قالب دادن به آن ها به زبان حال می تواند بر توانمندی های برنامه ریزی شهری افزوده و پایه های محکم و پایداری را در توسعه شهری ماندگار کند. بر این اساس برای ساخت محلته شهری در

اینگونه از شهرها (شهرهای ایرانی - اسلامی)، به‌ویژه در شهر اردبیل می‌بایست به برخی نکات توجه اساسی نمود. برابر آنچه از مطالعات میدانی و دیدگاه ساکنان محلات شش‌گانه شهر اردبیل، در فرایند شناخت محلات مورد پژوهش و روند تکمیل پرسش‌نامه به‌دست آمده است، در وضعیت کنونی محله در شهر ایرانی - اسلامی اردبیل (به‌ویژه محلات مورد مطالعه) دارای ویژگی‌های زیر است:

- اصل وحدت مرکز محلات به‌صورت محدودی در برخی محلات حفظ شده و به‌سختی قابل لمس می‌باشد و در محله سرچشمه این ساختار کاملاً از بین رفته است و یک نوع آشفتگی کارکردی در تمامی سطح محله مشهود است؛
- مرکز محلات شهر اردبیل به‌علت محدودیت‌های خدماتی خود (عدم تنوع)، توان لازم برای رقابت با لبه‌های محلات خود را ندارند، که به‌مرور زمان شکل گرفته، رشد کرده و در سطح مجموعه شهری ایفای نقش می‌نمایند؛
- در برخی مواقع به‌علت عدم رعایت سلسله‌مراتب دسترسی‌ها، گره‌های ترافیکی شهر به داخل مجموعه محلات شهری انتقال یافته است؛
- طبقه‌بندی اجتماعی مبتنی بر عامل اقتصادی (غنی و فقیر) به‌مرور در ساختار محلات شهری اردبیل رشد کرده و در بخش ناچیزی از محلات، به‌دلیل ارتباطات خویشاوندی و یا دل‌بستگی مالکان غیرقابل تشخیص است؛
- مشارکت اجتماعی و همکاری بین ساکنان محلات، به‌ویژه در زمینه مذهبی و تعالی محله در این خصوص در رقابت با سایر محلات مشهود و ملموس است و این مورد پتانسیل چنین گرایشی را بین ساکنان به‌خوبی نشان می‌دهد؛
- زمینه‌های مشارکت ساکنان در طرح‌های شهری درخصوص محلات مورد مطالعه بسیار محدود است و در برخی مواقع حتی امکان‌پذیر نیست، از این رو اطلاعات ساکنان در ارتباط با طرح‌های محله خود ناچیز و مبهم است؛
- در بخشی از محدوده مورد مطالعه، ترکیبی از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (بازارچه‌های محلی، تولیدات محلی، مسجد، هیئت‌های مذهبی و ...) به‌صورت کاملاً سازگار و سازنده وجود دارد که علاوه بر اینکه مزاحمتی برای ساکنان ایجاد نمی‌کند، باعث ایجاد شور و نشاط و افزایش میزان اتحاد و هم‌بستگی ساکنان محلات نیز شده است؛
- دل‌بستگی ساکنان به محله‌های خود به‌دلیل توسعه سبک زندگی‌های غیربومی و عمدتاً وارداتی، تغییر محیط محله به‌مرور زمان و از بین رفتن فضاهای خاطره‌ساز برای ساکنان باسابقه، مهاجرت ساکنان بومی و جایگزینی ساکنان غیربومی و عمدتاً با سطح مالی متوسط و مواردی از این قبیل، کم‌رنگ شده است؛

- در طراحی فعلی فضاهای عمومی محلات مورد مطالعه به نیازهای مختلف گروه‌های سنی، جنسیت، وضعیت معلولان، سال‌مندان و خردسالان یا هیچ‌گونه توجهی نشده و یا اینکه میزان توجه به این عوامل بسیار ناچیز است؛
- معماری ساختمان‌های موجود، ترکیبی از سلیقه‌ها و آشفتگی فضایی را نشان می‌دهد که عمده آن‌ها با بهره‌گیری از فرهنگ غربی شکل گرفته و از فضای اسلامی خود بیگانه است و هیچ تلاشی جهت به‌کارگیری مصالح بومی نشده است؛
- روشنایی بسیاری از محیط‌های محلات، مطلوب نبوده و همین امر موجب کاهش بسیار چشمگیر میزان امنیت و آرامش در طول شب به‌ویژه برای زنان و کودکان شده است؛
- وضعیت دسترسی به مراکز آموزشی برای گروه‌های سنی مربوط به مقطع دبستان مطلوب نیست و در بسیاری موارد والدین مجبور به همراهی فرزندان خود هستند و برخی از والدین جهت راحتی خود از خودروهای شخصی استفاده می‌کنند که همین امر زمینه‌های بروز مشکلات ترافیکی، آلودگی‌های صوتی و هوا را در ساعات خاصی از روز به‌دنبال دارد؛
- با توجه به کثرت میزان ساخت‌وسازهای موجود در محلات مورد بررسی و الگوی بنای آنها، چنین برمی‌آید که تخریب بناهای با قدمت، ارزشمند، دارای تاریخ و هویت و ایجاد بناهای نو با الگوی معماری نوین، امری شایع بوده و مرمت و به‌سازی هیچ‌گونه جایگاهی در سطح محلات شهری مورد پژوهش ندارد، که این خود زمینه‌های ایجاد خاطره را برای شهروندان بومی کم‌رنگ کرده و موجبات کاهش دل‌بستگی و دلسردی آنها می‌شود؛
- مجموعه محلات مورد مطالعه به‌عنوان یک مرکز شهری است که در واقع سعی دارد نه تنها نیازهای مجموعه شهر، بلکه تمام محدوده و حوزه نفوذ شهر را تأمین نماید. از این رو مرکز محله به‌خوبی قابل تشخیص نیست، چرا که محلات خود جزئی از مرکز یکپارچه شهر شده‌اند؛
- برداشت‌های میدانی، آنالیزهای هواشناسی و پیشینه زمین‌شناختی منطقه نشان‌دهنده موقعیت و شرایط مناسب محلات برای توسعه فضای سبز است که این امر از یک‌سو در زمینه تأمین نیازهای مربوط به زیست‌محیطی و زیبایی جامعه و از سوی دیگر آرامش شهروندان ساکن در محلات شده و در کاهش آلودگی‌های زیستی اثربخش است؛
- در رابطه با مسائل و مشکلات مهم زیست‌محیطی محلات مورد پژوهش می‌توان به کاهش چشم‌گیر باغچه‌های شخصی در واحدهای مسکونی، عدم وجود زیرساخت‌هایی برای تفکیک زباله‌های تولیدی، عدم توجه به مصالح بومی در ساخت‌وسازها و عدم توجه به شرایط آب‌وهوایی و نحوه تابش خورشید در ساخت‌وسازهای جدید اشاره کرد؛
- در برخی موارد یخبندان طولانی‌مدت کوچه‌های منتهی به منازل مسکونی پس از هر بارش برف، رفت‌وآمد را در فصول سرد سال با مشکل مواجه ساخته است؛

- محدود بودن ارگان‌های اجتماعی مردم نهاد در محلات مورد مطالعه، باعث کاهش قدرت چانه‌زنی مصرف‌کنندگان فضاهای محلات شهری شده و همین امر باعث بی‌رغبتی یا کم‌میلی ساکنان نسبت به طرح‌های شهری است؛
- در برخی موارد پایین بودن قیمت مسکن و اجاره‌بها در بافت محلات مورد پژوهش نسبت به محلات جدید، موجب جذب گروه‌های غیربومی و مهاجران، حضور جمعیت غیربومی، شکل‌گیری ناهمگونی ساختارهای اجتماعی و نقل مکان ساکنان بومی می‌شود که پیامد همین امر ایجاد خرده‌فرهنگ‌های ناهماهنگ و گره‌های مختلف قومی با قشربندی خاص اجتماعی در بخش کوچکی از محلات است؛
- کالبد محلات مورد مطالعه در بخشی از آن به علت جایگزینی و اسکان افراد غیربومی در خانه‌های قدیمی به‌جای ساکنان اصیل و عدم دل‌بستگی ایشان، بیش از پیش فرسوده‌تر شده است؛ زیرا ساکنان آن به منزله میهمانانی تلقی می‌شوند که احساس خاصی نسبت به محله نداشته و تمایلی به حل مسائل آن نشان نمی‌دهند؛
- وجود شبکه‌های ارتباطی عریض همراه با تمرکز مراکز اقتصادی، درمانی و خدماتی مناسب، به‌ویژه در محدوده پیرامونی محلات طوی، گازران و سرچشمه زمین‌های تشدید رونق اجتماعی و سرزندگی بخشی از محلات شهری مذکور را فراهم ساخته که با توجه به وجود این‌گونه مراکز در لبه‌های محلات مورد پژوهش، مراکز خرید درون‌محله‌ای رونق آن چنانی نداشته است و یا در صورت رونق و سرزندگی، تنوع مناسبی از خدمات به چشم نمی‌خورد؛ و
- متأسفانه جاذبه‌های استفاده از اتومبیل شخصی و تبدیل آن به‌نوعی شاخص منزلت اجتماعی در ایران و هم‌چنین در شهر اردبیل از یک‌سو، و نیز وجود نارسایی‌های بسیار جدی در نظام حمل‌ونقل عمومی در محدوده مورد مطالعه از سوی دیگر، موجبات استفاده از اتومبیل شخصی را بیش از پیش فراهم می‌آورد. این شیوه زندگی شهرنشینی و هم‌چنین نبود آگاهی‌های عمومی از پیامدهای تخریبی آن، به‌وفور در محلات مورد پژوهش دیده می‌شود.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۴-۱. نتیجه‌گیری

از دیدگاه ما، فارغ از هرگونه مقیاس، محلات شهری هریک شهرهایی مستقل هستند که دست روزگار آنها را در کنار یکدیگر چیده است. این گفته چنین بررسی می‌شود که در دنیای امروز، که جهان به‌سوی تخصصی شدن می‌رود، محلات شهری نیز اغلب فعالیت‌ها، فرهنگ و آداب و رسوم، قشرهای خاص اجتماعی و یا حتی قابلیت‌های مخصوص به خود را دارند. از این‌رو مرکز شهر می‌تواند در این دیدگاه نقش شهر مرکزی یا پایتخت را داشته باشد. در نظر داشته باشید که محلات شهری مانند شهرها (البته شهر به مفهوم مستقل خود)، با یکدیگر رقابت دارند، تعامل دارند،

نیازهایی از همدیگر را مرتفع می‌سازند، ساختارهایی مشابه دارند که حتی دارای مراکز مخصوص به خود می‌باشند، بعضاً نظیر آنچه در دنیای امروز دیده می‌شود، در زمینه‌ای خاص تخصص دارند و بسیاری از این موارد. شاید بارزترین تفاوت اجتماعی که بین محلات به‌عنوان یک شهر کوچک و شهر به مفهوم خود می‌توان قائل شد این است که ساختار اجتماعی محلات شهری هم‌خوانی و هم‌سانی بیشتری نسبت به شهرها دارند که آن نیز با اعمال بعد نسبت مقیاس میل به هم‌سانی و تشابه این دو مفهوم (محله و شهر) را نشان می‌دهد. به‌صورت کلی، فارغ از اعمال هرگونه تفکر، دیدگاه و یا نظریه‌ای، از نگاه نگارندگان، محله خوب محله‌ای است که وقتی قدم به آن می‌گذاری حس امنیت، آرامش، آزادی، پاکیزگی، احترام، سرافرازی، عشق و شور زندگی موج بزند و خود را در مکانی امن بیابی و از همه مهم‌تر، به تداوم حضور خود در فضای موجود علاقه‌مند باشی.

به‌رحال می‌توان براساس مطالعات میدانی به‌دست‌آمده، نقش الگوهای اسلامی در شهرسازی مدرن شهر اردبیل را ضعیف برآورد کرد. در نتیجه برای تحقق شهرسازی منسجم با ساختار محله‌ای و بومی‌سازی الگوهای مدرن شهرسازی متکی بر اصول اسلامی، توجه به اوضاع اکولوژیکی در طراحی شهر، تعادل بهینه بین جمعیت و ساختار زیست‌محیطی و امکانات شهری، انسان‌محور بودن فضاهای شهر به‌جای اتومبیل‌محور بودن در شهر و ماشینی بودن آن، تراکم متعادل شهری، روی‌آوری به طرح‌ها با مصالح و هنرهای ایرانی- اسلامی، طراحی شهر بر مبنای عابر پیاده مبتنی بر اصول اسلامی، استفاده بهینه و کارآمدتر از زمین در سطح شهر، بازآفرینی و احیای بافت‌های تخریب‌شده و خاطره‌ساز شهری، تعادل بخشی به نظام سلسله‌مراتب فضاهای شهری مطابق آنچه در شهرهای اسلامی وجود داشته، حفظ ارزش‌های فرهنگی و اسلامی در سطح شهر، رشد هوش‌مندانه شهر براساس تخصیص کاربری به‌صورت منسجم با گرایش به حمل‌ونقل عمومی شهر و توسعه پیاده‌روی از طریق کاربری‌های مختلط با انواع مختلفی از گزینه‌های مسکن، هماهنگی بیشتر مدیران مختلف شهری با دیدگاه اسلامی (به‌عنوان مثال در نظرگیری عدالت اجتماعی، برهم زدن تعادل زیست‌محیطی و ...) در اجرای زیرساخت شهری، تعیین وضعیت مدیریت محله‌ای در قوانین مدیریت شهری در سیستم مدیریتی فرادست، تعامل هرچه بیشتر نهادها و سازمان‌های دولتی و عمومی با نهاد مدیریت محله، رفع موانع، مشکلات و محدودیت‌های اداری، مالی و اجرایی موجود بر سر راه مدیریت محله، تعیین جایگاه حقوقی مدیریت محله و نحوه تعاملات اداری مدیران با شهرداری و سایر ارگان‌ها، پیش‌بینی و تضمین بودجه و منابع مالی کافی برای اجرا و تحقق برنامه‌های مدیریت محل، پرهیز جدی از مطالعات مقایسه‌ای شهرهای اسلامی با شهرهای غربی و نتیجه‌گیری کلی از آن و تعمیم نتایج، پرهیز از به دام افتادن از نگاهی تقدس‌مآبانه و افسانه‌ای به شهرهای اسلامی و نهایتاً سعی در دستیابی به نظام شهرسازی بومی خود منطبق با اصول اساسی اسلام و نیز متناسب با مقتضیات قرن، ضروری است. از این رو از این مباحث می‌توان نتیجه گرفت که شهر باید از پایین

به‌گونه‌ای طبیعی شکل گیرد (و نه از بالا به شکل مصنوعی) تا مردمان بتوانند هویت خود را در شهرشان بازیابند و نیازهای خود را با ارگان‌های دولتی مرتبط مطرح و برطرف سازند.

۴-۲. راهکارهای پیشنهادی پژوهش

۴-۲-۱. راهکارهای اجتماعی - فرهنگی رسیدن به محله مطلوب در شهر اردبیل:

- حفظ مکان‌های تاریخی و دارای پیشینه سنتی به‌منظور توسعه گردشگری در محلات با توجه به سابقه شهرنشینی زیاد محلات مورد مطالعه؛ و تبلیغ محیط‌ها و مراکز دیدنی، تاریخی و تفریحی محلات مورد پژوهش در مراکز اجتماعی فرامحله‌ای موجود در لبه‌ها به‌منظور ارتقای سرزندگی سطح محله، رشد تعاملات اجتماعی و فرهنگی؛
- توجه به تجربه و زمینه‌های مشارکت اجتماعی ساکنان در زمینه امورات مذهبی و توسعه آن در زمینه‌های دیگر فرهنگی و اجتماعی محلات؛
- ایجاد زمینه‌های مناسب برای مشارکت در طرح‌های شهری با توجه به میزان بالای درصد باسوادی، آگاهی شهروندان و گرایش به مشارکت و آبادانی با توجه به آموزه‌های دین اسلام در میان ساکنان بومی و همچنین شفاف‌سازی قوانین و مقررات طرح‌های اجرایی و هزینه‌های آن، برنامه‌ریزی‌های صورت‌گرفته برای آینده محلات و تفهیم طرح‌های شهری برای ساکنان به‌منظور احصای نیازمندی‌های واقعی ساکنان و جذب سرمایه؛
- فعال نگه‌داشتن مراکز مذهبی موجود در جامعه و استفاده از ظرفیت‌ها و اعتقادات مذهبی ساکنان در کاهش بزهکاری و مقابله با مسائل و مشکلات اجتماعی و فرهنگی؛
- ایجاد مراکز فرهنگی و اجتماعی مناسب در سطح محلات شهری به‌منظور افزایش تعاملات اجتماعی ساکنان؛
- ایجاد شرایط مناسب برای مشارکت زنان در مدیریت محلات و شکل‌گیری تشکل‌های اجتماعی ویژه در این زمینه با توجه به آموزه‌های دین اسلام؛
- ایجاد کاربری‌های اجتماعی و فرهنگی، تسهیلات و تجهیزات خدماتی، بهداشتی، درمانی و رفاهی متنوع هماهنگ با فرهنگ و معماری اسلامی (با در نظر گرفتن سلیق مختلف، گروه‌های سنی و وضعیت جسمی مراجعین) با توجه به وجود زمین‌های متروکه موجود در محله و پایین بودن قیمت زمین در بافت‌های مسکونی در مقایسه با محلات جدید شکل‌گرفته برای کاهش مهاجرت ساکنان بومی.

۴-۲-۲. راهکارهای اقتصادی رسیدن به محله مطلوب در شهر اردبیل:

- برنامه‌ریزی به‌منظور جذب سرمایه‌های محلی با توجه به وجود مالکیت‌های خصوصی زیاد در محله (وجود انگیزه مضاعف در خصوص رشد محلات در این نوع از سرمایه‌ها از سوی سرمایه‌گذار) و

امکان بازگشت سرمایه در بلندمدت با توجه به رونق محلات سرچشمه، طوی و گازران در تأمین نیازمندی‌های مجموعه‌های شهری؛

• ترویج فرهنگ اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی به‌منظور رشد فعالیت‌های تولیدی و اقتصاد داخلی و محلی؛

• برنامه‌ریزی در زمینه ایجاد اشتغال با توجه به موقعیت مرکزی محلات نسبت به مجموعه شهر و سابقه تاریخی فعالیت‌های اقتصادی آن (از جمله توسعه و تقویت عمل‌کرد صنعت گردشگری داخلی و خارجی)؛

• فرهنگ‌سازی الگوی مصرف متعارف و اسلامی به‌منظور بالندگی اقتصادی محله؛

• تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در مرکز محلات مورد بررسی و تقویت قدرت تأمین‌کنندگی آنها در مقیاس متعارف، به‌منظور تزریق سرزندگی و حفظ پویایی مراکز محله‌ای.

• بازنگری در توزیع درآمد و سرمایه در محلات مورد پژوهش با تکیه بر اجرای طرح‌های ویژه شهری در مناطق یا محلات بخصوص، به‌منظور کاهش سرعت رشد طیف‌بندی اقتصادی- اجتماعی ساکنان و کاهش فاصله طبقات درآمدی و ایجاد یک‌پارچگی اقتصادی ساکنان.

• ترویج و توسعه فرهنگ و سبک زندگی اسلامی در زمینه صرفه‌جویی در برآورد نیازها به‌ویژه با استفاده از قدرت مراکز آموزشی و قوه تربیتی زنان در خانواده‌های ساکن؛

۴-۲-۳. راهکارهای کالبدی رسیدن به محله مطلوب در شهر اردبیل:

• بازبینی مجدد در تقسیم محلات شهری برای برنامه‌ریزی‌های دولتی با توجه به وجود شبکه‌های ارتباطی با عرض مناسب در پیرامون بافت به‌عنوان مرز محلات؛

• برنامه‌ریزی کالبدی ویژه، به‌عنوان یک منطقه مسکونی بودن محدوده‌های داخلی محلات و انتقال کاربری‌ها و یا مراکز مزاحم برای کاربری‌های مسکونی به لبه‌ها؛

• استفاده از اراضی بایر و مخروبه در محدوده داخلی محلات به‌عنوان قابلیت برای تأمین سطوح خدماتی مورد نیاز ساکنان و پوشش خلاءهای خدماتی موجود شهروندان؛

• سنگ‌فرش کردن معابر منتهی به واحدهای مسکونی با تجدید نظر در زمینه توسعه امکانات و برنامه‌ریزی ویژه در زمینه مبلمان شهری به‌منظور جلوگیری از رشد استفاده از خودرو با توسعه زمینه‌های پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری و ایجاد انگیزه در ساکنان؛

• جدیت در امر برنامه‌ریزی کالبدی با معیارهای ایرانی- اسلامی با توجه به تمایل خانوارها به به‌سازی، افزایش دوام، نوسازی و زیباسازی واحدهای مسکونی خود؛

• برنامه‌ریزی برای دسترسی‌های داخل محله‌ای بدون نیاز به خودروهای شخصی و توسعه امکانات دسترسی مناسب به شبکه‌های حمل و نقل عمومی؛

• ایجاد شرایط ویژه برای بومیان محلات در زمینه بهره‌گیری از تسهیلات بافت فرسوده در نوسازی محلات و حمایت دولت از ساخت‌وساز در بافت‌های فرسوده و بخش مرکزی شهر؛

- برنامه‌ریزی مناسب درخصوص ایجاد انگیزه برای پیاده‌روی و توسعهٔ دچرخه‌سواری با ایجاد ایستگاه‌های دوچرخه در داخل بافت محلات، کف‌سازی مناسب معابر و توجه به مبلمان شهری ویژهٔ پیاده‌روی و ایجاد معابر اجتماعی و ...؛
- تجدید نظر در مبلمان شهری محلات با توجه ویژه به نیاز سال‌مندان و کودکان؛
- تفکیک خیابان‌ها و کوچه‌های محله‌ای از خیابان‌های شریانی به‌منظور ترمیم سلسله‌مراتب شبکه‌های ارتباطی؛
- تقویت روشنایی کوچه‌ها، فضاهای خدمات‌رسان و گذران اوقات فراغت با استفاده از سنبل‌های ایرانی - اسلامی و عدم به‌کارگیری ابزارهای زمخت و خشن در این باره؛
- تدوین قوانین مدون و مناسب درخصوص ساخت و سازهای جدید به‌منظور حفظ معماری ایرانی - اسلامی، استفاده از مصالح بومی و تجدیدپذیر، در نظر گرفتن فضای سبز و پارکینگ مناسب و ... به‌منظور ایجاد تناسب طراحی، ساخت‌وساز واحدهای مسکونی جدید با بناهای قدیمی؛
- ۴-۲-۴. راهکارهای زیست‌محیطی رسیدن به محلهٔ مطلوب در شهر اردبیل:
- استفادهٔ بهینه از محل‌های متروکه و کاربرد آن‌ها جهت ایجاد فضاهای عمومی و سبز؛
- ایجاد و تعبیهٔ مراکز بازیافت در سطح محله‌های شهری؛
- به‌کارگیری و آموزش زنان درخصوص تفکیک زباله‌های خانگی و ترویج آن در بین اعضای خانواده به‌صورت یک فرهنگ؛
- تجدیدنظر در سامانهٔ مدیریتی جمع‌آوری و دفع پسماندهای محلات شهری به‌منظور جلوگیری از آلودگی‌های زیست‌محیطی؛
- برنامه‌ریزی درخصوص مسائل زیست‌محیطی و محیط‌زیست شهری در طرح‌ها و برنامه‌های فرادست آتی؛
- برنامه‌ریزی برای توسعهٔ فضای سبز شهری با توجه به مناسب بودن وضعیت اکولوژیکی (خاک و آب و هوای مناسب).
- بازبینی اصول و قواعد ساخت‌وسازهای شهری در محلات ویژه (سنتی و اولیه یا بافت‌های ارزش‌مند و تاریخی شهر)، از لحاظ فرم، نما، مصالح به‌کاررفته، جهت ساخت و تراکم ساخت (برای حفظ باغچه‌های خانگی)؛
- برنامه‌ریزی مناسب برای جلوگیری از توسعهٔ مشاغل مزاحم و انباری‌های واحدهای تجاری نزدیک در محیط‌های مسکونی محلات شهری و برنامه‌ریزی برای آیندهٔ آن‌ها؛
- در نظر گرفتن جهات مناسب در طراحی معابر و کوچه‌های محلات شهری به‌منظور جلوگیری از یخبندان طولانی‌مدت کوچه‌ها در فصول سرد سال، توجه به انرژی پاک (به‌ویژه باد و نورخورشید)، انرژی تجدیدپذیر و مصالح بومی در ساخت‌وسازهای آتی محلات؛

- توسعه حمل‌ونقل عمومی و دسترسی آسان به سیستم حمل‌ونقل درون‌محله‌ای و شهری، بهبود مسیرهای پیاده و توزیع مناسب مراکز تأمین‌کننده نیازمندی‌های ساکنان برای جلوگیری از ترویج فرهنگ استفاده از خودرو برای مراجعات مختلف در طول روز.

منابع

۱. اکبری، نعمت‌الله، زاهدی‌کیوان، مهدی (۱۳۸۷). کاربرد روش‌های رتبه‌بندی و تصمیم‌گیری‌های چندشاخصه، چاپ اول، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.
۲. بوداغی، روجا، صارمی، حمیدرضا (۱۳۹۳). سنجش کیفیت ابعاد زیست‌محیطی شهر مبتنی بر فضاهای شهری (مطالعه موردی: مقایسه محله فردوسی در منطقه ۱۲ و محله شهرک بوعلی در منطقه ۲ تهران)، *مطالعات مدیریت شهری*، سال ۶، شماره ۲۰، ۳۵-۴۳.
۳. پوراحمد، احمد، قدمی، مصطفی، جهان‌محمدی، غلامرضا (۱۳۸۴). بررسی روش‌های محله‌بندی شهری (مطالعه موردی: شهر نوشهر و کلاردشت)، *فصل‌نامه جغرافیایی سرزمین*، سال ۲، شماره ۸، ۳۷-۵۰.
۴. جعفریان، مزدک، عبدالحسین‌پور، فرید (۱۳۸۵). پایداری شهری با نگاهی به ویژگی‌های شهرهای ایران، *اولین همایش بین‌المللی شهر برتر*، طرح برتر سازمان عمران شهرداری همدان.
۵. حسینی، سیده‌روناک (۱۳۸۹). *طراحی مرکز محله پایدار (نمونه موردی منطقه ۵ تهران)*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته معماری، استاد راهنما دکتر محمد نقی‌زاده، استاد مشاور دکتر علیرضا اندلیب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
۶. شکویی، حسین (۱۳۶۵). *اکولوژی اجتماعی شهر - جغرافیای اجتماعی شهرها*، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
۷. شهرداری اردبیل (۱۳۹۴). *آمار نامه شهرداری اردبیل*، چاپ شهرداری اردبیل.
۸. شیخی، محمد (۱۳۸۲). *ساختار محله‌ای شهر در سرزمین‌های اسلامی، فصل‌نامه علوم اجتماعی*، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ۳۹-۶۸.
۹. ضرابی، اصغر، وارثی، حمیدرضا، علی‌زاده، جابر (۱۳۹۱). کاربرد تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره فازی در ارزش‌گذاری و تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه (مطالعه موردی: استان اردبیل)، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال ۱۲، شماره ۲۵، ۹۷-۱۲۵.
۱۰. لینچ، کوین (۱۳۷۶). *تئوری شکل خوب شهر*، ترجمه سیدحسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۱. مشکینی، ابوالفضل، حمزه‌نژاد، مهدی، قاسمی، اکرم (۱۳۹۴). *تدقیق مفهومی و تشریح راهکارها و شاخص‌های تحقق سنجی چهار اصل مسجدمحوری، محله‌محوری، درون‌گرایی و طبیعت‌گرایی در شهر ایرانی - اسلامی، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی*، سال ۳، شماره ۸، ۳۵-۱۸.

۱۲. معمار، ثریا (۱۳۹۰). تحلیل جامعه‌شناختی نیازهای اجتماعی و کالبدی محلات شهر از دیدگاه توسعه‌ی پایدار محله‌ای (مطالعه‌ی موردی: محلات شهر اصفهان)، فصل‌نامه‌ی مسائل اجتماعی ایران، سال ۲، شماره ۱، ۱۰۷-۱۳۳.

۱۳. وحید، فریدون، نگینی، سمیه (۱۳۹۱). ساخت و اعتباریابی مقیاس هویت محله‌ای، فصل‌نامه‌ی مطالعات شهری، سال ۲، شماره ۲، ۳۵-۵۸.

14. Anne. C. K., Matthias. A., Katharina. H. S., Jürgen, O., Jobst, A., (2018). How Does the Urban Environment Affect Health and Well-Being? A Systematic Review. **Urban Science**. 4: 1- 21.

15. Barton. H., (2005). **Shaping Neighbourhoods: A guide for health, sustainability and vitality**. Spon Press, London and New York.

16. Benton-Short. L. M., Short. J. R., (2008). **Cities & Nature**. New York: Routledge.

17. Brown. T., Morgue. B., (2007). Off the Couch and the Move: Global public health and the medication of nature, **Social Science & Medicine**, 64, 1343-1354.

18. Camacho-Rivera. M., Kawachi. I., Bennet. G.G., Subramanian. S.V., (2014). Associations of neighborhood concentrated poverty, neighborhood racial/ethnic composition, and indoor allergen exposures: A cross-sectional analysis of Los Angeles households, 2006–2008. **J. Urban Health**, 91, 661–676.

19. Davidson. A. B., Kaznelson. H., (2010). Comparison of parents' and social workers' assessments of the quality of life of children at risk. **Children and Youth Services Review**. 32. 711–719.

20. European Union, (2018). **IN-DEPTH REPORT: Indicators for Sustainable Cities**, November 2015 (revised March 2018) Issue 12, p 1- 24.

21. Geelen. L. A. J., Huijbrechts. M., Den Hollander. H. M. J., Ragas. A., Van. J., Zwart. D., (2009). Confronting environmental pressure. environmental quality and human health impact indicators of priority air emissions, **Atmospheric Environment**. Vol, 43. Issue 9. 1613 – 1621.

22. Gifford. R., (2007). Environmental psychology and sustainable development: Expansion, maturation and challenges. **Journal of Social Issues**, 63, 199–212.

23. Godefroid. S., (2001). Temporal analysis of the Brussels flora as indicator for changing environmental quality, **Landscape and Urban Planning**. Vol, 52. Issue 4. 203 – 224.

24. Hiremath. R. B., Balachandra. P., Kumar. B., Bansode. S. S., Murali. J., (2013). Indicator-based urban sustainability—A review [online]. **Energy for Sustainable Development**. 17 (6). 555–563.

25. Johnston. R. J., (2001). **The Dictionary of Human Geography**, Blackwell Publishers, USA.

26. Mason. M. W., Valente. T., Coatsworth. J. D., Mennis. J., Lawrence. F., Zelenak. P., (2010). Place based social network quality and correlates of substance use among urban adolescents, **Journal of Adolescence**. Vol, 33. Issue 3. 419- 427.

27. Miriam. Z., Ariel. H. B., Karen. C., Karolina. G., Anastasia. L. S., Paul. O., Trevor. T., (2018). Gentrification, Displacement and the Role of Public Investment: A Literature Review, **Journal of Planning Literature**, First Published July 2, 2017, Vol. 33(1). 31-44.

28. Moreno. P. S., Fidélis. T., Ramos. T. B., (2014). Measuring and comparing local sustainable development through common indicators: Constraints and achievements in practice [online]. **Cities**. 39. 1–9.
29. Moser. G., (2009). Quality of life and sustainability: Toward person–environment congruity, **Journal of Environmental Psychology**. Vol, 29. Issue 3. 351 – 357.
30. Murgs. F., Klobucnik. M., (2018). Quality of Life in the City Urban Life or Well-Being in the City: Conceptualization and case study. **Ekológia (Bratislava)**. Vol, 37. No, 2. 183–200.
31. Paloma. C., Marta. G., María. S., Julia. D., Luisa. N. B., Jesús. R. N., Manuel. F., (2018). Changing Neighborhoods and Residents’Health Perceptions: The Heart Healthy HoodsQualitative Study. **International Journal of Environmental Research and Public Health**. 1- 12.
32. Royuela. V., Surinach. J., (2004). Constituents of quality of life and urban size. **Social Indicators Research**. 74 (3). 549-572.
33. Saeidi. S., Oktay. D., (2012). Diversity for Better Quality of Community Life: Evaluations in Famagusta Neighbourhoods, **Procedia- Social and Behavioral Sciences**, 35. 495-504.
34. Streimikiene. D., (2014). Natural and built environments and quality of lifein EU member states, **Journal of International Studies**, Vol. 7, No 3. 9-19.
35. Sung. H., Oh. J. T., (2011). Transit-oriented development in a high-density city: Identifying its association with transit ridership in Seoul, Korea, **Cities**, 28. 70-82.
36. Sylwester. A., (2009). **Green Infrastructure supporting connectivity, maintaining sustainability**, European Commission, DG Environment.
37. Wang. B., Li. X., Stanton. B., Fang. X., (2010). The influence of social stigma and discriminatory experience on psychological distress and quality of life among rural-to-urban migrants in China, **Social Science & Medicine**. Vol, 71. Issue 1. 1- 9.
38. Westaway. M. S., (2006). A longitudinal investigation of satisfaction with personal and environmental quality of life in an informal South African housing settlement. Doornkop. Soweto, **Habitat International**. Vol, 30. Issue 1. 175– 189.
39. Wey. M., Chiu. Y. H., (2013). Assessing the walk ability of pedestrian environment under the transit-oriented development, **Habitat International**, 38. 106-118.
40. Wey. W. M., Hsu. J., (2014). New Urbanism and Smart Growth: Toward achieving a smart National Taipei University District, **Habitat International**, 42. 164-174.
41. Whitehead. T., Simmonds. D., Preston. J., (2006). The effect of urban quality improvements on economic activity, **Journal of Environmental Management**. Vol, 80. Issue 1. 1– 12.
42. Wong. C., (2001). The Relationship Between Quality of Life and Local Economic Development: An Empirical Study of Local Authority Areas in England, **Cities**. Vol, 18. Issue 1. 25 – 32.
43. Yap. Kioe. S., (2010). Good Urban Governance in Southeast Asia, **Environment and Urbanization Asia**; 1(2).